

Linn Mattsson, Kulturmiljö Halland
linn.mattsson@kulturmiljohalland.se

Gården på höjden - om en återfunnen storgård från äldre bronsålder i södra Halland

* * *

Abstract: The farm on the hill – on a rediscovered large farm from the Early Bronze Age in southern Halland: In the late summer of 2008 a large farm from the Early Bronze Age was uncovered by an excavation in the district of Kärleken in Halmstad, Halland. The big house had been built on the crest of a hill in the area and had a good visual location in the landscape close to the River Nissan and a prehistoric crossroads. The first of the farm's two phases was best preserved, with a length of just over 45 metres and a width of up to 11 metres. In the first phase of building there were also internal structures like stalls, as found in previous excavations of houses from the period, which may indicate that important animals were stabled in the building. North and south of the farm, fossil fields have been investigated which may have been contemporary with the farm. Macrofossils from the house also suggest that intensive farming was a part of the economy of the site, while several fragments of vitrified clay and finds of crucibles may indicate that bronze crafts were pursued here. In the vicinity there are also smaller contemporary settlement units, as well as yet another large farm from the period. The relationship between the big farms is not considered in this article, but it is clear that they were strong actors in the physical and social landscape.

* * *

En storgård från äldre bronsålder har åter kommit i dagen. Den halliknande byggnaden har uppförts i två faser och vittnar om att den makt gårdsinnehavarna besuttit har vidmakthållits under en lång tid i området. Storgården har varit belägen på ett visuellt krönläge i närheten till ån Nissan i södra Halland. Från krönet har man blickat ut mot ett landskap som alltmer har dominerats av gravhögar. Gårdens storlek och monumentalala läge vittnar om en starkt manifesterad makt i landskapet för drygt tre tusen år sedan.

Långhuset upptäcktes under sensommaren 2008 då Kulturmiljö Halland utförde en arkeologisk undersökning av fornlämningarna RAÄ 89 och 90 inom stadsdelen Kärleken i Halmstad. Vid författandet av föreliggande artikel har rapporteringen ännu ej slutförts varför samtliga ¹⁴C-dateringar och analyser ännu ej har färdigställts. Artikeln kommer att fokuseras kring det stora långhus från äldre bronsålder som kom i dagen redan vid inledningen av undersökningen. En kort bakgrundsteckning av undersökningsresultaten och området låter sig emellertid göras.

Storgårdar under äldre bronsålder

Vid tiden kring äldre bronsålder sker en förändring i det Skandinaviska området. Ett allt mer stratifierat samhälle växer fram som kan sättas i samband med det nya metallhantverket, bronsmetallurgin. De aktörer som synes ha haft kunskapen kring metallhantverket och kontrollen över den har varit lokaliserade till de enorma gårdsbyggnader som karaktäriserar perioden. Gårdarna har fungerat som centralplatser från vilka vidare distribution av varor har skett. Aktörerna inom dessa gårdar har utgjort det ledande skiktet i samhället som genom bland annat bronshantverk, extensiv boskapskötsel och kontakter med andra utomstående områden har skapat och bibehållit makten i ett område.

I det stratifierade samhället har den ledande eliten uttryckt sin status och position genom attribut från olika strukturer. Föremål, gravar och gårdsbyggnader har utgjort delar av sådana attribut som har använts för att stärka och hålla kvar makten hos den ledande gruppen. Flera studier har visat att storleksförhållandet mellan de riktigt stora långhusen och de mindre avspeglar sociala stratifieringar som funnits i samhället under perioden (se Artursson 2009). Långhuset ses ofta

som en gård där hushållet inom storfamiljen har haft sin bas (Gröhn 2004:281). Som vi kommer att se har gården fungerat som en viktig social och politisk arena för de ledande skikten i samhället. Här har verksamheter funnits som har fungerat som ekonomisk bas för gården och som har gjort det möjligt för den ledande familjen att bibehålla sin makt i ett område.

De överdimensionerade hus som kännetecknar den äldre bronsålderns storgårdar visar på vidsträckta kontakter som funnits hos det övre skiktet i det Sydskandinaviska samhället under perioden. Kontakterna har också visat sig i en gemensam byggnadstradition i området redan från senneolitikum och fram i äldre bronsålder (Artursson 2007:84ff). De vidsträckta kulturella relationer som funnits under denna tid kan också ses genom att byggnadstraditionen förefaller ha spridits till hela nordvästra Europa vid början av äldre bronsålder (Ethelberg 2000:174). Storgårdarna kan ha fungerat som aristokratiska centra där gården har haft en viktig funktion i ett omfattande nätverk av olika hövdingadömen. Hantverk såsom specialiserad flintproduktion och metall- och textilhantverk har haft sin bas här. Här finner vi också ritualiserade fester och ceremonier i syfte att stärka banden mellan de ledande familjerna. Inom de omfattande nätverken skedde ett stort utbyte av idéer, teknisk expertis och utbyte av föremål såsom färdiga flint- och metallföremål samt metallråvara. Detta genererade i sin tur en gemensam kulturell identitet hos de ledande familjerna (Artursson 2007:87f).

Under perioden har gårdsbyggnaderna fungerat som markörer av den sociala status och position de ledande familjerna har haft (se exempelvis Kristiansen 2006:183). Husen kan också ha fungerat, både symboliskt och fysiskt, som centralplatser i landskapet inom ett så kallat "house-based society". Inom de stora gårdarna har den politiska och rituella makten koncentrerats och, som vi tidigare sett, fanns här ofta specialiserade verksamheter (Artursson 2007:305). Hos den härskande eliten finner vi också monopoliserade verksamheter som till viss del kan ha utgjorts av jordbruk, boskapsskötsel samt specialiserat hantverk (Kristiansen 1998:288). Jordbruket och boskapsskötseln kom att intensifieras under perioden med en dominans av nötboskap. Med ett allt mer intensifierat jordbruk kan stallning av djur ha tagit form. Stallningen har troligen främst gällt de djur som har varit mest värdefulla inom gårdsenheter där boskapsskötseln har spelat en viktig ekonomisk roll (Kristiansen 2006:186). Ett intensivare jordbruk och

en extensiv boskapsskötsel med stallning av djur har ökat behovet av arbetskraft inom gårdarna. Ökade samarbeten mellan olika gårdsenheter har därmed varit nödvändigt för att ekonomin skulle fungera. I närheten av storgårdarna kan det därför ha funnits mindre bebyggelseenheter som var knutna till den härskande familjen i området. Gårdsenheterna var ömsesidigt beroende av varandra, både socialt och ekonomiskt där de alla tillhörde ett och samma hushåll inom en "chiefly hamlet" med släktskap till en storgård, "chiefly farm" (Kristiansen 2006:185). Det är mot denna bakgrund vi får betrakta den återupptäckta storgården.

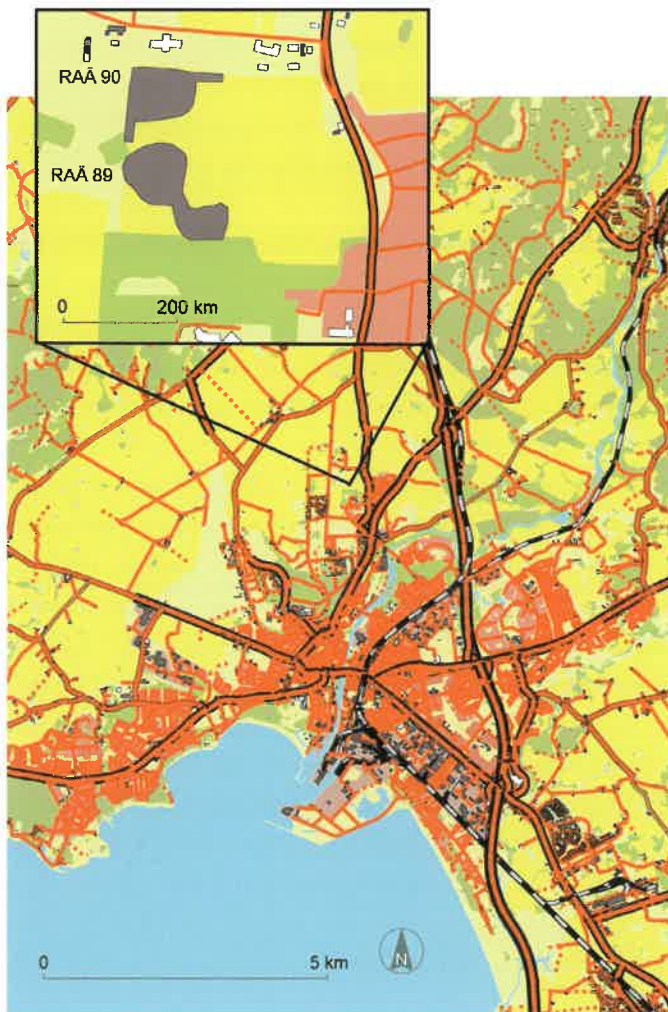

Fig.1. De två aktuella fornlämningarnas läge i norra delen av Halmstad, Halland.

Figure 1. The location of the two sites in the north of Halmstad, Halland.

En kort bakgrund om undersökningen och närområdet

Två fornlämningar kom att undersökas under sensommaren 2008 inom stadsdelen Kärleken i norra Halmstad, Halland (Figur 1). Topografin utgörs till vissa delar av en isälvsavlagring och endast en dryg kilometer sydost om området flyter ån Nissan fram. Fornlämningarna var registrerade inom två topografiskt avskiljbara områden, norr och söder om en kraftig sluttning med en höjdskillnad på 10 meter. Det södra området, RAÄ 89, består av en svag sydsluttning 50 meter över havet som i norr markeras av ett krönläge. Höjden utgörs av en isälvsavlagring som sträcker sig genom hela det södra fornlämningsområdet. Från krönläget sluttar marken kraftigt mot norr för att successivt övergå till plan mark. Inom den plana ytan norr om RAÄ 89 undersöktes RAÄ 90.

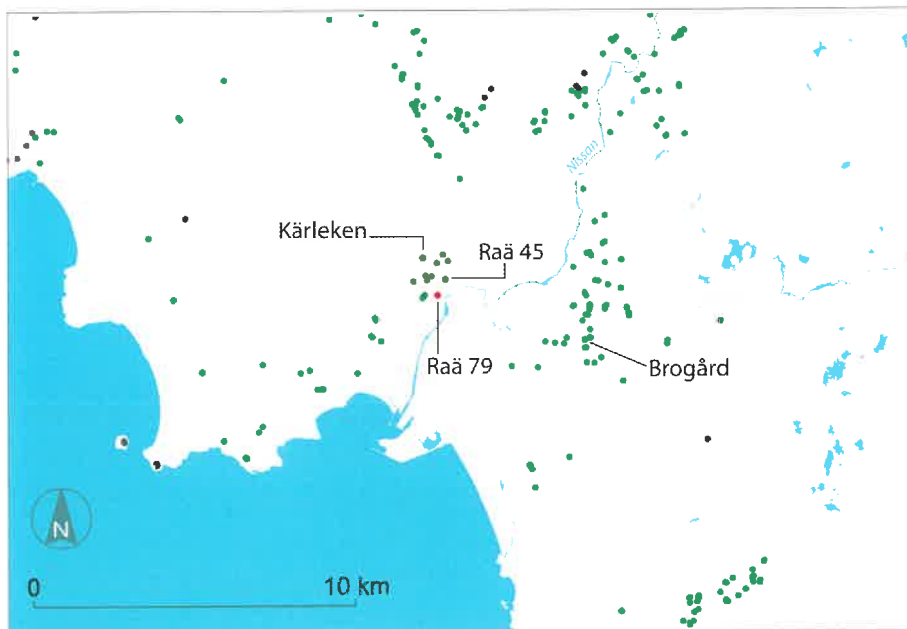

Fig. 2. Spridning av gravhögar (gröna prickar) och rösen (grå prickar) i förhållande till undersökningsområdet i Kärleken samt till boplatser som nämns i texten (röda prickar). Skala 1:100 000.

Figure 2. Distribution of barrows (green dots) and cairns (grey dots) in relation to the investigated area in Kärleken and to settlement sites mentioned in the text (red dots). Scale 1:100,000.

Inom blickfånget från lokalen återfinns ett stort antal gravhögar. Gravhögar-
na kan med stor sannolikhet uteslutande dateras till bronsålder, vilket det stora
antal som undersökts i det halländska länet vittnar om (se exempelvis Lundborg
1972; 2007). Exempelvis kan de tre Kårarpshögarna (RAÄ 1, Övraby socken),
belägna en dryg kilometer ostnordost om undersökningsområdet, nämnas. Hö-
garna undersöktes på 1960-talet och centralgravarna visar att de anlagts un-
der bronsålderns period III – IV (Lundborg 1972:38ff). Bland de registrerade
gravarna i området märks även ett antal stensättningar samt en på 1920-talet
påträffad urnegrav (RAÄ 74, Holm socken). Knappt två kilometer norr om om-
rådet finns, intill en av områdets många stensättningar, också en skålgropssten
(RAÄ 72:2, Holm socken). Blickar vi lika långt åt sydväst finner vi ytterligare
en skålgropssten på södra sidan av Nissan (RAÄ38, Halmstad socken). Gravar-
nas lokalisering i landskapet vittnar också om de förhistoriska färdstråk som har
varit viktiga i området. Ser vi till området kring Kärleken så ter det sig ha varit
en central och kommunikativ plats utifrån stråken av det flertal gravhögar som
kantar landskapet (Figur 2). För kringresande kan Nissan ha tett sig problema-
tisk att passera. Hålvägar som löper ner mot Nissan på dess östra sida finns emel-
lertid intill Kaninön och Laxön som indikerar att här kan ha funnits en passage.
Det finns också äldre källor med uppgifter om att platsen har nyttjats som vad
(Carlie 2004:39ff).

I närområdet har också ett antal boplatser från förhistorisk tid undersökts.
Endast cirka en kilometer från det aktuella undersökningsområdet har en bo-
plats (RAÄ 45, Halmstad socken) delundersökt vid Slottsmöllans tegelbruk. Här
påträffades bland annat hus och övriga boplatsspår från perioden (Fors & Wes-
tergaard 1998). Ytterligare en närbelägen boplatz utgörs av RAÄ 79, Halmstad
socken, en dryg kilometer söder om undersökningsområdet. RAÄ 79 innehöll
ett tjugotal huslämningar, övriga boplatzlämningar och keramik från i stort sett
hela bronsåldern. Lokalen innehåller också fynd från senneolitikum men bebyg-
gelsen kan först beläggas från period II och framåt (Westergaard 1998; Svensson
manus).

De till viss del preliminära resultaten från undersökningen av RAÄ 89 och
90 utgörs bland annat av tre fossila åkrar, varav en bassängåker, flacka odlings-
rösen, hus från äldre bronsålder – vendeltid. De yngre huslämningarna var

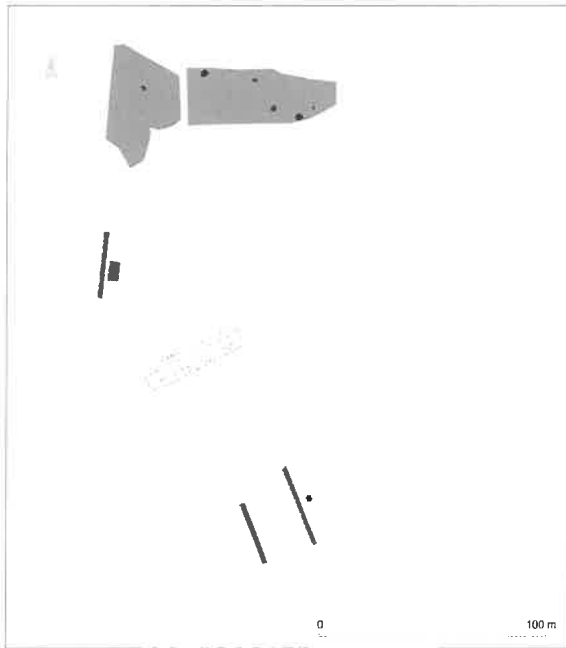

Fig. 3. Fossila åkrar (grå) och odlingsrösen (svarta) inom de två fornlämningsområdenas undersökningsytor och sökschakt. Centralt, inom områdets höjdparti är Hus 1 markerat, övriga anläggningar är utelämnade. Skala 1:3000

Figure 3. Fossil fields (grey) and clearance cairns (black) within the excavated areas and test trenches of the two sites. In the centre, on the height, House 1 is marked, while other features are omitted. Scale 1:3000

främst koncentrerade till den norra ytan (RAÄ 90). Åkrarna kan i dagsläget endast stratigrafiskt låsas till en brukningstid mellan mellersta bronsålder och förromersk järnålder genom de fynd och huslämningar som påträffats. Bland annat har keramik och flinta från äldre perioder överlagrats av en av de fossila åkrarna och stolphål som ingått i huskonstruktioner från senare perioder har skurit en av dem. Platsen har emellertid nyttjats av människor under tidigare perioder då flinta från mesolitikum och keramik från mellanneolitikum har påträffats inom den norra delen av undersökningsområdet (Mattsson manus). Det är dock inom höjden på den södra ytan som vi kommer att koncentrera oss kring, då det var här, på det absoluta krönläget storgården från äldre bronsålder var anlagd (Fig.3).

Långhuset och dess konstruktion

Storgården har varit anlagd på det absoluta krönläget av en höjdsträckning som löper i nordost – sydvästlig riktning. Höjdsträckningen utgörs av de yttre nord-

östra delarna av en isälvsavlagring. Topografin har direkt norr om huset avgränsats av en markerad norrlutning. I motsats står den södra sidan av huset som har legat exponerat med en svag sydslutning i förgrunden. Gårdens långhus har uppförts i två faser av vilka den först etablerade byggnaden har haft den största arealen. Huset har också haft inre konstruktioner som eventuellt kan utgöra rester efter båsindelningar för stallning av gårdens djur. Fas två av gårdens långhus har varit något mindre. Storleksskillnaden har berott på att väggarna har dragits in något i förhållande till den första fasen. Den takbärande konstruktionen har emellertid varit av samma mått och har anlagts inom samma läge och riktning. De två husens konstruktionselement och längd, bredd och storleksförhållanden kommer här att presenteras kort.

Den första fasen av de två stora långhusen (Hus 1) som uppförts på krönet har varit 45,5 meter långt, upp till 11 meter brett och har haft en area som uppgått till nästan 450 kvadratmeter (Figur 4). Konstruktionen har varit något konvex då byggnadens bredaste parti har funnits centralt vid husets ingång, vilken fanns bevarad i dess södra långsida. Den konvexa väggen har byggts upp med rakt ställda vägglinjer som har övergått i svagt avrundade gavlar. De bevarade spåren efter husets väggkonstruktion består av sammanlagt 49 stolphål som anlagts på ett avstånd av 2,1 – 3,2 meter från den takbärande konstruktionen. Centralt i byggnadens södra långsida har en tydligt indragen ingång byggts av fyra stolpar. Husets takbärande konstruktion har bestått av brett, relativt jämnt och tätt satta bockpar, av vilka sammanlagt nitton stolphål har identifierats. Av dessa har fjorton stycken bildat sju bockpar. De resterande stolphålen har troligtvis också ingått i bockpar men de saknade stolparna har antagligen varit så dåligt bevarade att de inte har identifierats i den grova grusiga och steniga alven inom höjdpartiet. Bredden hos bockparen har uppgått till 4,0 – 4,7 meter. Störst bockbredd har funnits hos det västligaste paret och minst bredd har det östligaste bockparet haft vilket har bildat en svagt trapetsoid form på den takbärande konstruktionen. Avstånden mellan bockparen, här inräknas även de enskilda stolphål som utgjort delar av bockpar, har varierat mellan 1,4 – 5,3 meter. Det mest frekventa avståndet mellan bockparen har emellertid varit strax över tre meter. Endast vid ett tillfälle har ett avstånd mellan två bockpar varit 1,4 meter. Avståndet fanns mellan två bockpar i husets västra del (Mattsson manus).

I den första fasen av långhuset har det funnits inre konstruktioner liknande de båsindeingar som påträffats inom framförallt danska områden (se bl. a. Ethelberg 2000:192ff). Båsindeingar i huset har utgjorts av parställda och enskilt ställda stolpar placerade mellan väggen och den takbärande konstruktionen i vad som förefaller vara olika grupper. En grupp av stolpar fanns i den centrala delen av huset, väst om ingången. I den östra delen av huset återfanns ytterligare en grupp stolpar (Mattsson manus).

Den efterföljande byggnadsfasens (Hus 1B) takbärande konstruktion har anlagts i samma linjer som den tidigare men dess raka vägglinjer har dragits in något i förhållande till den första byggnadsfasen (Figur 5).

Husets totala längd har inte kunnat utläsas då dess gavlar inte har varit bevarade. Sannolikt har det varit liknande Hus 1 då de takbärande stolparna har ställts inom samma yta. Bredden har däremot varit mindre än det föregående och har uppgått till 9,3 meter. Längden på den takbärande konstruktionen har

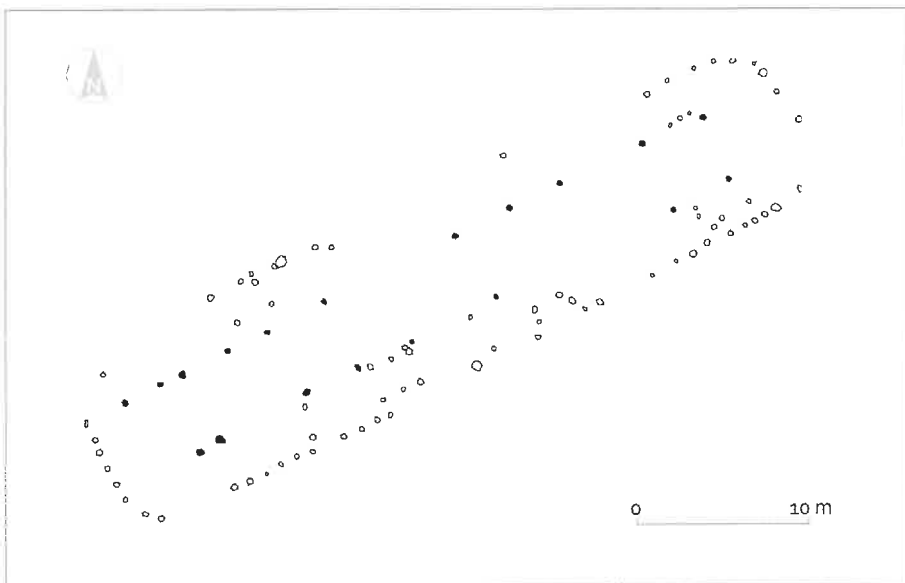

Fig. 4. Hus 1 med inre konstruktioner liknande tidigare undersökta båsindeingar. Skala 1:400.

Figure 4. House 1 with internal structures resembling previously excavated stall partitions. Scale 1:400.

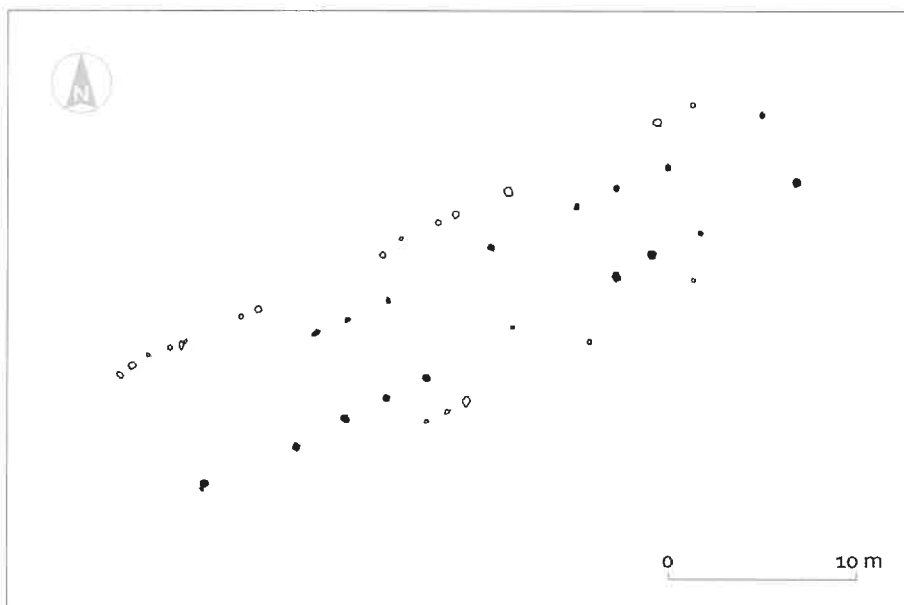

Fig. 5. Hus 1B. Skala 1:400. Figure 5. House 1B. Scale 1:400.

uppgått till 35,5 meter och den har bestått av relativt tätt satta breda bockpar liknande konstruktionen i Hus 1. Avsaknaden av stolphål i vissa bockpar kan förklaras av bevarandeförhållanden men också på att en del stolphål kan ha återanvänts i den andra fasen. Sexton stycken, av de sammanlagt nitton stolphål som ingått i den takbärande konstruktionen, har bildat åtta bockpar. Bredden på de identifierade paren har varierat mellan 3,9 – 4,8 meter där den minsta bredden har uppmärts i det östligaste paret. Den största bredden fanns i det västligaste kompletta bockparet, vilket gett en svagt trapetsoid form liknande Hus 1. Avstånden mellan bockparen, och de tänkta bockparen, har varierat mellan 2,2 – 6,0 meter. En tydligare gruppering av de takbärande bockparen har funnits, i jämförelse med Hus 1. I husets mittdel har det största avståndet mellan tre bockpar funnits med ett avstånd som uppgått till 5,3 – 6,0 meter. På ömse sidor om husets mittdel har bockparen ställts med tätast avstånd. Avståndet uppgick här till 2,2 – 3,0 meter. På var gaveldel av huset har också två bockpar ställts så att ett större spann mellan paren har skapats. Avstånden har här uppgått till 5,3 – 5,8 meter. Husets väggar har varit mer fragmentariskt bevarade än Hus 1. Samman-

lagt tjugo stolphål har identifierats som väggstolpar vilka har anlagts mellan 2,05 – 2,8 meter från den takbärande konstruktionen. Några inre konstruktionsdetaljer har inte kunnat identifieras i denna byggnadsfas (Mattsson manus).

Verksamhetsspår från husens brukningstid

Frånsett ett fåtal fynd av flintavslag och keramik utan särskiljande element framkom det i ett flertal stolphål i de två faserna av storgården fragment av bränd, sintrad eller smält lera. Fragmenten påträffades inte i några koncentrationer utan fanns spridda över hela husens utsträckning. Det fragmentariska materialet hade i flertalet fall blivit mycket kraftigt upphettat, helt upp till 1100 – 1200°C. Den höga temperaturen relateras ofta till metallhantverk men några metalliska rester har inte återfunnits i dem. Det finns inte heller några indikationer i materialet på att något av husen har brunnit. Antalet fragment är också, i förhållande till husets storlek, för få för att de kan ha utgjort rester efter dess väggar. En del av fragmenten har emellertid intryck av vidjor som kan indikera att det samlade antalet har ingått i kupolugnar eller liknande konstruktioner (Brorsson 2009).

Gårdens storlek i jämförelse med andra liknande gårdar från perioden kan indikera att fragmenten härrör från en, eller flera, specialiserade verksamheter som skett i byggnaden. Eftersom det inte fanns några iakttagna rester av metall i materialet kan metallhantverk uteslutas. Detta förutsatt att det i alla skeden av en sådan verksamhet avsatts spår av metall. Vad som i dagsläget kan anses mer rimligt är att fragmenten härrör från rester efter olika ugnskonstruktioner som har uppnått för höga temperaturer och kollapsat. Degelfragment har å andra sidan påträffats vid förundersökningen av den i norr registrerade boplatsen RAÅ 90 (Westberg 2000). De två små fragmenten visar att det på platsen kan ha hanterats brons men då fragmenten inte har daterats är samtidigheten med den stora gården svår att påvisa.

Här har emellertid påträffats ett rikligt makrofossilt material. Hus 1 innehöll, frånsett lite hasselnötsskal, uteslutande ospecificerade fröer av säd vilket ställer sig i stark kontrast till det material som framkom i Hus 1B som innehöll ett flertal makrofossila fröer från olika grödor. Utöver en stor andel havre påträffades också ett frö av bröd-/kubbvete samt ett frö av emmer. Störst andel utgjordes emellertid

av skalkorn näst följt av vanligt vete (Mattsson manus; Ranheden 2009). Den generella bilden av odlingen under äldre bronsålder i Sydsandinavien är att naked korn och emmer dominerar bland de odlade grödorna. Vid övergången till yngre bronsålder tar skalkornet en allt större plats för att till slut vara den förhärskande grödan under äldre järnålder (Viklund 2003:82f och där angivna referenser). Även fynd av havre är relativt ovanliga i kontexter från äldre bronsålder. Det har likväl tidigare påträffats havre som har daterats till senneolitikum II i Brogård (RAÄ 71, Snöstorp socken) (Regnell 1993:39f) samt till äldre bronsålder II – III inom RAÄ 162, Skrea socken (Engelmark 2001:284). Nedslag av bröd/kubbvete hör också till ovanligheterna i kontexter från äldre bronsålder men även här finner vi likheter med den daterade anläggningen i Brogård, vilken också innehöll denna vetesort (Regnell 1993:40f). Vänder vi blicken mot södra Jylland och till de stora långhus som undersökts i Brødrene Gram finner vi också inslag av de sorter som framkommit i den andra fasen av gården i Halland. I Brødrene Gram fanns bland annat fröer av havre och skalkorn men där dominerade emellertid det nakna kornet (Robinson 2000:288).

Vad kan denna för perioden så ovanliga sammansättning av grödor tyda på? Skalkornets dominans under yngre bronsålder kan tyda på införandet av stall då sädesslaget kräver gödsel. Tanken har emellertid ifrågasatts och det ringa makrofossilmaterial som finns från äldre bronsålder försvårar tolkningen av odlingsförhållandena under perioden (Regnell & Sjögren 2006:156). Korn och havre fordrar emellertid liknande odlingsförhållanden (Viklund 2004:65) och de kräver också en ytterligare behandling, rostning, efter tröskning för att de hårda skaldelarna ska falla bort (Viklund 2003:79). Pollenanalyser har visat att markerna allt mer börjar öppnas upp under den äldre bronsåldern i den halländska kustslätten och vid tiden för gårdens bruk bryts nya betes- och odlingsmarker upp i det i övrigt lövskogsklädda landskapet (Wallin 2004:52f). Dominansen av de två frösorterna i jämförelse med vetet kan ha inneburit att dessa odlats och skördats tillsammans. Materialet kan också tyda på att gården har brukat jorden i växelbruk. En allt mer expansiv odling har av allt att döma skett i det landskap gården har varit en del av. De makrofossila fröer som har framkommit i det stora långhuset visar på ett intensivt jordbruk. Kanske har gården samarbetat med andra gårdar inom en chiefly hamlet inom ett omfattande jordbruk med växelbruk

inom ett flertal olika åkrar där olika grödor har odlats och skördats vid olika tider på året.

Datering

De två byggnadsfaserna kan på grund av storlek och konstruktion med breda bockpar sammantaget med total bredd typologiskt dateras till bronsåldern period Ib – III. Ytterligare ett typologiskt daterande drag är förhållandet mellan husets totala bredd och bockparens bredd. Förhållandet mellan dessa har i Hus 1 uppgått till 40 – 46 % och i Hus 1B till 47 – 52 %. Förhållandet mellan bockbredd och total bredd i de två husen faller därmed inom de 40 – 55 % som är vanligt under perioden (Artursson 2009:78). Ser vi till bockparen i Hus 1 så har de ställts med ett relativt jämnt avstånd från varandra, frånsett två betydligt tätare satta bockpar i den västra delen av huset. En jämn fördelning av bockpar har iakttagits hos de tidiga treskeppiga husen, ett drag som synes övergå till en uppdelning i olika grupperingar av bockpar redan under period II – III (Artursson 2009:78). Vänder vi blicken mot Hus 1B finner vi just olika grupperingar av bockparen. I husets centrala del har bockparen ställts med ett större mellanrum och på ömse sidor om dessa har de ställts betydligt tätare. Ytterst i båda gaveldelarna har bockparen återigen ställts så att två större utrymmen har skapats. Konstruktionen i Hus 1B följer därmed typologiska drag med täta grupperingar av bockparen i mittdelen och glesare satta par i gaveländarna, som tidigare iakttagits hos hus från perioden (Artursson 2009:78). De typologiska skillnaderna mellan de två faserna, sammantaget med en stratigrafisk iakttagelse där en takbärande stolpe i Hus 1B har skurit en stolpe i Hus 1, ger stöd till tolkningen att byggnaden är yngre än Hus 1. Två stycken ¹⁴C-dateringar utförda på makrofossiler från Hus 1 har gett de kalibrerade årtalen 1430-1370 BC (1 sigma) (Ua- 38371, 3109 ± 37 BP) och 1270-1120 BC (1 sigma) (Ua- 3870, 2977 ± 34 BP) vilket korrelerar väl med den typologiska dateringen (Mattsson manus).

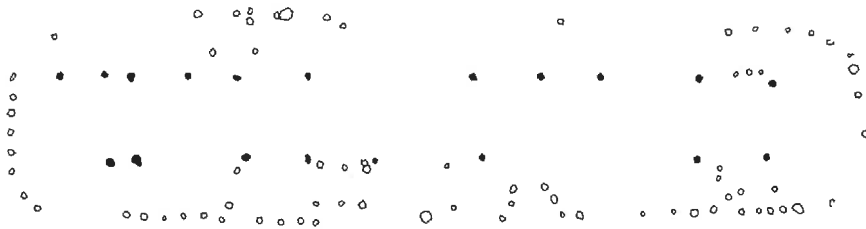
Monumentala gårdar – en utblick

I förhållande till det antal mindre långhus som undersökts har endast ett fåtal stora långhus av detta slag tidigare undersökts i Sydsandinavien. I Halland har det emellertid tidigare undersökts ett stort långhus endast en knapp mil från det nu återfunna. Långhuset påträffades vid en undersökning i Brogård (RAÄ 71, Snöstorps socken). Det strax över 44 meter långa och drygt 9 meter breda huset hade raka väggar och rundade gavlar (Carlie 1993:39). Utöver det tidigare påträffade huset i Halland kan två hus från Sydsverige nämnas, varav ett hus från Hunneberget utanför Kristianstad, Skåne (Balic & Edring 2003:20) och ett från Bruatorp, Småland (Dutra Leivas, Eklund, Gustafsson & Karlsson 2001:17). Blickar vi västerut finner vi ett flertal undersökta stora långhus på Jylland. Här kan exempelvis boplatser som Højgård och Brødrene Gram (Ethelberg 2000:173ff) samt ett långhus vid Store Tyrrestrup på norra Jylland nämnas (Nilsson 1996) (Figur 6).

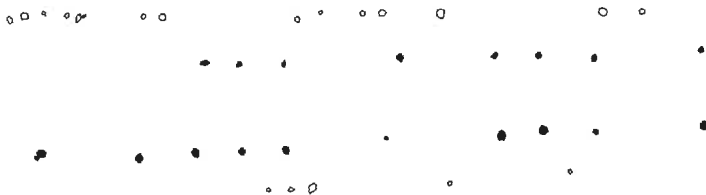
Konstruktioner som tyder på stallning av djur i långhusen är relativt ovanligt. Båsindelemningar har dock kunnat beläggas i hus från Jylland (Artursson 2009:90). Exempelvis kan ett hus från bronsålderns period II nämnas som undersökts i Legård (Kristiansen 1998:286f). Vi finner också båsindelemningar som kan ha använts för stallning av djur i hus IV i Brødrene Gram. Båsindelemningarna har skapats genom parställda stolpar som ställts mellan väggen och de takbärande stolparna (Ethelberg 2000:192ff). Placeringen av de parställda stolparna i huset är mycket lik de som nu har påträffats i den första fasen av det stora långhuset i Kärleken (se Figur 4).

Fig. 6. Exempel på liknande hus som tidigare undersökts inom det Sydskanadinaviska området, Hus 1 och 1B från undersökningen i Halmstad (Mattsson manus), Brogård, Hus XII (Carlie 1993), Bruatorp (Artursson 2005:Figur 27), Hunneberget (Artursson 2005:Figur 23) och Brødrene Gram, Hus IV fas 2 (Ethelberg 2000:Figur 29). Skala 1:400.

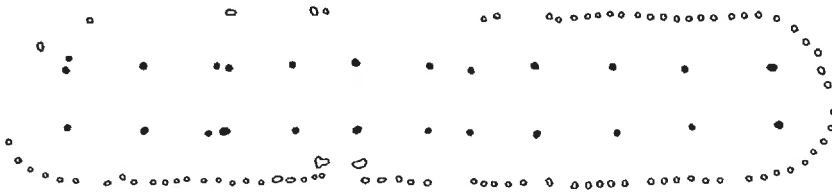
Figure 6. Examples of similar houses previously excavated in southern Scandinavia, Houses 1 and 1B from the excavation in Halmstad (Mattsson, manuscript), Brogård, House XII (Carlie 1993), Bruatorp (Artursson 2005:Figure 27), Hunneberget (Artursson 2005:Figure 23) and Brødrene Gram, House IV phase 2 (Ethelberg 2000:Figure 29). Scale 1:400.

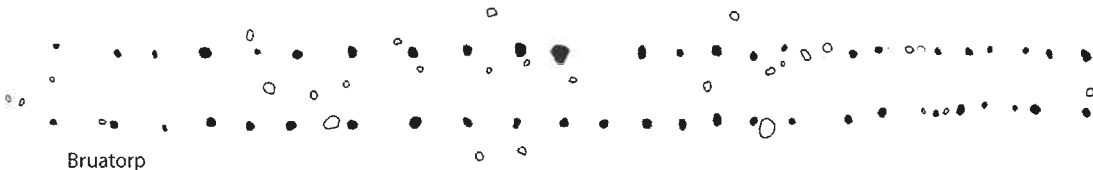
Hus 1

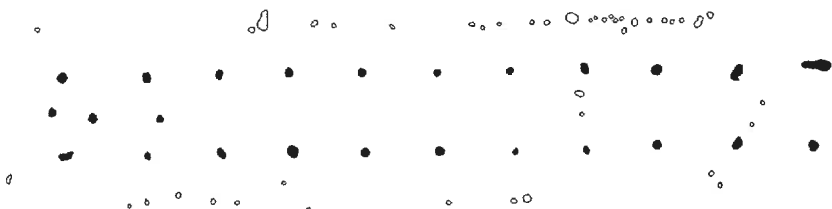
Hus 1B

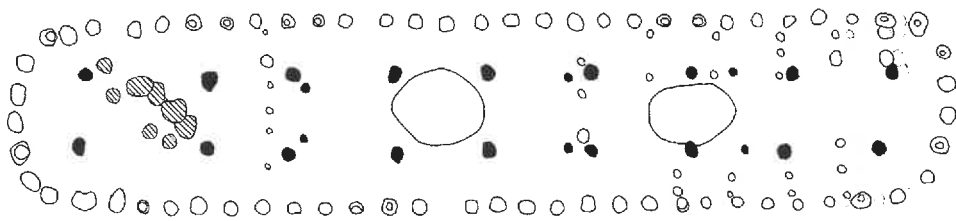
Brogård

Bruatorp

Hunneberget

Brdr. Gram

0 10 m

Sammanfattning

En monumental gård från äldre bronsålder har än en gång undersökts i Halland. Gårdens långhus, som har varit uppfört i två faser, har legat på ett höjdläge inom det som idag är stadsdelen Kärleken i Halmstad. Tätt omsluten av gravhögar har långhuset manifesterat den lokala makten i landskapet och i nära anslutning till gården har det funnits samtida bebyggelseenheter som kan ha stått i nära relation till storgården. Kanske har de också ingått i samma hushåll genom släktskap och ekonomiska band som en "chiefly hamlet". De indikationer på stall som finns i den första av långhusets två faser kan stärka tesen om att gården har haft tillgång till en stor mängd arbetskraft. Vi finner liknande indikationer i spåren efter gårdens jordbruk. De påträffade åkrarna intill gårdsbyggnaden kan ha varit i drift redan vid gårdens brukningstid och makrofossilmaterialet från långhusets två faser tyder på ett intensivt jordbruk som kan ha krävt ett flertal åkrar för växelbruk eller höst- och vårsådd.

Gården har anlagts i ett väl kommunikativt område med korsande färdstråk till lands men också i närhet till Nissan som kan ha fungerat som en port mot områden bortom havet. Långhusets storlek och etablering på höjdläget med omkringliggande åkrar har också kommunicerat gårdsinnehavarnas status och position i ett starkt hierarkiskt samhälle. Gårdsinnehavarnas makt i området kring Kärleken har varit tydligt manifesterat genom det enorma långhuset på höjden men också genom det stora antal gravhögar som omger närområdet. Gårdsinnehavarna har tillhört samhällets absoluta toppskikt och har stått i förbindelse med andra områden i det Sydskandinaviska området. Kanske också med andra ledande familjer i övriga Europa inom ett vidsträckt kontaktnät med utbyte av kultur, föremål, ny teknologi- och jordbrukskunskap eller råvara för framställandet av föremål inom den egna gården. Endast inom några kilometer från gården har en lika stor gård etablerats under samma tid. Vilken relation de två gårdarna har haft till varandra får framtida studier utvisa. Kanske har de utgjort två skilda ledande familjer i området eller verkat sida vid sida som två olika element av det ledande styret i området med olika verksamheter inom gårdarna. ❧

Summary:

A monumental farm from the Early Bronze Age has once again been investigated in Halland. The long-house, which was built in two phases, was on a height which is now in the district of Kärleken ("Love") in the city of Halmstad. Closely surrounded by burial mounds, the long-house manifested the local power in the landscape, and near the farm there were contemporary settlement units which may have been closely related to the big farm. Perhaps they were also a part of the same household through kinship and economic ties as a chiefly hamlet. The indications of stables that were found in the first of the two phases of the long-house could corroborate the thesis that the farm had access to a large workforce. We find similar indications in the traces of the farm's agricultural operations. The fields found beside the farmhouse may have been used when the farm was operating, and the macrofossils from the two phases of the long-house suggest intensive farming which may have required several fields for crop rotation or autumn and spring sowing.

The farm was located in an area with good communications, at a crossroads and also close to the River Nissan, which may have served as a gateway to places across the sea. The size of the long-house and its placing on a height with surrounding fields also communicated the status of the owner and his position in a hierarchical society. The owner's power in the area around Kärleken was clearly manifested through the enormous long-house on the hill and also through the large number of burial mounds encircling the nearby area. The owners belonged to the top stratum of society and had connections with other areas in southern Scandinavia, and perhaps also with other leading families elsewhere in Europe, in a widespread contact network with exchange of culture, artefacts, new technological and agricultural knowledge, or raw materials for the production of objects on the farm. Just a few kilometres from the farm, an equally large farm was established at the same time. The relation between the two farms is something for future studies to try to ascertain. Perhaps they were the homes of two separate leading families in the area, or they may have worked side by side as two different elements in the government of the area, with different activities on the two farms.

Referenser

- Artursson, M. 2005. Bilaga 2. Byggnadstraditionen i södra och mellersta Skandinavien under bronsålderns period II – VI. I: Artursson, M. *Byggnadstradition och bebyggelsestruktur under senneolitikum och bronsålder. Västra Skåne i ett Skandinaviskt perspektiv*. Supplement till Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Syd. Lund.
- Artursson, M. 2007. Bott har man väl alltid gjort...?! Aspekter på bebyggelsens struktur och sociala hierarkier under senneolitikum och bronsålder. I: Artursson, M (Red), *Vägar till Vættland: En bronsåldersbygd i nordvästra Skåne 2300 – 500 f.Kr.* Riksantikvarieämbetet, Regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne. Lund.
- Artursson, M. 2009. *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300 – 500 f. Kr.* Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 73. GOTARC Serie B. No 52. Lund.
- Balic, I. & Edring, A. 2003. Hunneberget. En neolitisk centralplats. Arkeologisk slutundersökning, Väg E:22 Kristianstad – Fjälkinge Skåne, Fjälkinge socken, Raä 76. *Riksantikvarieämbetet UV Syd, Dokumentation av fältarbetsfasen 2003:7. Regionmuseet i Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, Rapport Nr 2003:34.* Lund.
- Brorsson, T. 2009. Keramik och lera från Sofieberg, Halmstad 2007-434.
- Carlie, L. 1993. *Halland, Snöstorps socken, Brogård.* Arkeologisk undersökning 1989 – 90. Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten. Halmstad.
- Carlie, L. 2004. Halmstad och dess äldsta tillfartsleder. I: Bjerling, K B (Red), *Föreningen Gamla Halmstads Årsbok 2004.* Åttioförsta årgången. Halmstad.
- Engelmark, R. 2001. Analys av förkolnade växtrester från Skrea 162, Skrea sn, Halland. I: Ryberg, Eva & Wranning, Per (Reds), *Landskap i förändring.* Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 106, 162, 193 och 195 Skrea socken, Halland. Volym 2. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Riksantikvarieämbetet. Göteborg.
- Ethelberg, P. 2000. Bronzealderen. I: Ethelberg, P., Jørgensen, E., Meier, D. & Robinson, D. *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Sten- og bronzealder.* Haderslev Museum. Historisk Samfund for Sønderjylland. Hadeslev.
- Fors, T. & Westergaard, B. 1998. RAÄ 45. *Boplatser vid Övraby – undersökningar*

- från Slottsmöllans tegelbruk 1991 – 1992*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1998:1. Uppdragsverksamheten. Halmstad. Arkivrapport.
- Gröhn, A. 2004. *Positioning the Bronze Age in social theory and research context*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8° No 47. Lund.
- Dutra Leivas, Y., Eklund, S., Gustafsson M., & Karlsson, C. 2001. Bruatorp. *Ett långhus från äldre bronsålder*. Söderåkra socken, Småland. E22-projektet, Rapport 2001:3. Kalmar Läns Museum.
- Kristiansen, K. 1998. The Construction of a Bronze age landscape. Cosmology, Economy and Social Organisation in Thy , Northwestern Jutland. I: Hänsel, B (Red), *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas. Die Bronzezeit. Das erste goldene Zeitalter Europas*. Oetker-Voges. Kiel.
- Kristiansen, K. 2006. Cosmology, economy and long-term change in the Bronze Age of Northern Europe. I: Sjögren, Karl-Göran. (Red) *Ecology and Economy in Stone and Bronze Age Scania. Skånska spår – arkeologi längs Väst kustbanan*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härad under åren 1854 – 1970*. Hallands museum, 2. Halmstad.
- Lundborg, L. 2007. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Halmstads, Hylte och Laholms kommuner under åren 1971 – 2001. Del 2*. Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland. Laholm.
- Mattsson, L. (manus). RAÄ 89 och 90, Halmstad socken, Halmstad kommun, Halland. Arkeologisk undersökning 2008. Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.
- Nilsson, T. 1996. En Vendsysselsk storgård med bronzedepot fra ældre bronzealder. I: Madsen H J et al (Reds), *KUML 1993 – 94*. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab. Århus.
- Ranheden, H. 2009. Bestämningar av makrofossil ur prover från Sofieberg Halland-2007-434.
- Regnell, M. 1993. Äldre bronsålderns odling. Nya kunskaper genom fynd från södra Halland. I: Eklund, Yvonne & Rosengren, Erik (Reds), *Utskrift. Nr 3*. Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad.
- Regnell, M. & Sjögren, K-G. 2006. Introduction and development of agriculture.

- I: Sjögren, Karl-Göran. (Red) *Ecology and Economy in Stone and Bronze Age Scania. Skånska spår – arkeologi längs Västkustbanan*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Robinson, D. 2000. Det Slesvigske agerbrug i yngre Stenalder og Bronzealder. I: Etzelberg, P., Jørgensen, E., Meier, D. & Robinson, D. *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Sten- og bronzealder*. Haderslev Museum. Historisk Samfund for Sønderjylland. Hadeslev.
- Svensson, M & Westergaard, B. Manus. RAÄ 79:1, Slottsmöllan, Halmstad kommun, Halmstad socken, Halland. Arkeologisk undersökning 1989. Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturmiljö Halland.
- Viklund, K. 2003. Att skilja agnarna från vetet – spår av forntida sädeshantering i södra Halland. I: Rosengren, E. (Red), *Utskrift*. Nr 7. Stiftelsen Hallands läns museer. Halmstad.
- Viklund, K. 2004. Hallands tidiga odling. I: Carlie, L. et al (Reds), *Landskap i förändring. Hållplatser i det förgångna*. Artiklar med avstamp i de arkeologiska undersökningarna för Västkustbanans dubbelspår förbi Falkenberg i Halland. Volym 6. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Riksantikvarieämbetet. Ödeshög.
- Wallin, J – E. 2004. Människan och landskapet i Halland – en miljöhistorisk studie i brons- och järnåldersbygd, baserad på pollenanalyser. I: Carlie, L. et al (Reds), *Landskap i förändring. Hållplatser i det förgångna*. Artiklar med avstamp i de arkeologiska undersökningarna för Västkustbanans dubbelspår förbi Falkenberg i Halland. Volym 6. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Riksantikvarieämbetet. Ödeshög.
- Westergaard, B. 1998. Slottsmöllan – en västsvensk tidigneolitisk kustboplats. I: Artelius, T., Englund, E. & Kristiansen, K. (Reds), *In Situ*. Västsvensk Arkeologisk Tidskrift. Göteborgs universitet. Varberg.
- Westberg, C. 2000. *Halmstad, Sofieberg*. Arkeologisk förundersökning 2000. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Halmstad.